

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 09 | pp. 29-32 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

DORIVOR O'SIMLIKLAR YETISHTIRISH XARAJATLARINI HISOBGA OLIHNING USLUBIY JIHATLARI

Babadjanova Mavjuda Tolibjanovna

Toshkent davlat agrar universiteti

Qishloq xo'jalik mahsulotlarini standartlashtirish
va sertifikatlash kafedrası stajor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada dorivor o'simliklar yetishtirish xarajatlarini hisobga olishning uslubiy jihatlari yoritilgan. Shuningdek, xarajatlar tushunchasiga normativ hujjatlar va iqtisodiy manbalardagi ta'riflar va yondashuvlar o'rganilgan. Dorivor o'simliklar yetishtirish xarajatlarini hisobga olishning uslubiy jihatlari yaxshilash bo'yicha xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: dorivor o'simliklar, dorivor o'simliklar yetishtirish, xarajat, tannarx, buxgalteriya hisobi, nazariy masalalar.

Аннотация. В статье рассматриваются методические аспекты учета затрат на выращивание лекарственных растений. Анализируются определения и подходы к понятию затрат в нормативных документах и экономических источниках. Сделаны выводы по совершенствованию методических аспектов учета затрат на выращивание лекарственных растений.

Ключевые слова: лекарственные растения, выращивание лекарственных растений, расходы, себестоимость, бухгалтерский учет, теоретические вопросы.

Abstract. This article examines the methodological aspects of accounting for medicinal plant cultivation costs. Definitions and approaches to the concept of costs in regulatory documents and economic sources are analyzed. Conclusions are drawn for improving the methodological aspects of accounting for medicinal plant cultivation costs.

Keywords: medicinal plants, medicinal plant cultivation, expenses, cost, accounting, theoretical issues.

Kirish. Dorivor o'simliklar qishloq xo'jaligida muhim o'rin tutadi hamda ular tibbiyot, kosmetika va farmatsevtika sanoatida keng qo'llaniladi. Ularning samarali yetishtirilishi uchun xarajatlarni to'g'ri hisoblash zarur. Mazkur maqolada dorivor o'simliklarni yetishtirish xarajatlarini hisobga olishning uslubiy jihatlari tahlil qilinadi.

Bugungi kunda dorivor o'simliklarga bo'lgan ehtiyoj dunyo miqyosida keskin ortib bormoqda. Tibbiyot, farmatsevtika va kosmetika sanoatida tabiiy xomashyo sifatida dorivor o'simliklardan keng foydalanilayotgani ushbu sohaning iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyatini yanada oshirmoqda. Xususan, ekologik toza mahsulotlarga bo'lgan talab ortib borayotgani fonida, dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash jarayonlarini samarali tashkil etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Dorivor o'simliklarni yetishtirish bo'yicha xarajatlarni aniq va to'g'ri hisobga olish esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish, shuningdek, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining iqtisodiy natijalarini tahlil qilishda muhim vosita hisoblanadi. Bunda hisobga olishning ilmiy asoslangan uslublaridan foydalanish orqali xarajatlar tarkibini chuqur o'rganish, ularni to'g'ri guruhlash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ishonchli ma'lumotlar bazasini yaratish imkoniyati yuzaga keladi.

Mazkur maqolada dorivor o'simliklar yetishtirish xarajatlarini hisobga olishning uslubiy jihatlari o'rganiladi, mavjud amaliyot tahlil qilinadi hamda xarajatlarni boshqarishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili

Sohaga oid adabiyotlarda xarajatlar, ularning elementlari, hisoblash usullari, ularni kamaytirish masalalariga soha mutaxassislari va iqtisodchi olimlar tomonidan mazmunan bir-biriga yaqin bo'lgan turli yondashuv va fikr-mulohazalar berilgan.

Soha mutaxassislardan biri M.A.Abdullayev o'zining adabiyotida: "urug'lik tayyorlash, ekish va parvarishlash jarayonlaridagi xarajatlar strukturasi ko'rsatadi. Shuningdek, o'simliklarning rentabelligi va o'sish sharoitlari uchun talab qilinadigan moddiy resurslar haqida ma'lumot beradi. Xarajatlarni kamaytirish uchun zamonaviy usullar va optimallashtirish tavsiyalarini keltiradi" [1].

Yana soha mutaxassislardan S.R.Islomov va T.J.Karimovlar ozlarining ilmiy tadqiqotlarida dorivor o'simliklarni parvarishlashda ishlatiladigan agrotehnika vositalari va usullarining iqtisodiy jihatlari tahlil qilingan. Mualliflar: "o'g'itlar, pestitsidlar va mehnat xarajatlarining ta'sirini tahlil qilib, ularni to'g'ri hisoblash usullarini taklif etadi. Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan bevosita va bilvosita xarajatlar uchun amaliy misollar keltiradi" [2].

Iqtisodchi olim O.Nurmatov "Qishloq xo'jaligida iqtisodiy hisob-kitoblar" asarida qishloq xo'jaligida xarajatlarni hisobga olishning nazariy asoslarini bayon etadi. Shuningdek, "Dorivor o'simliklarni yetishtirishga xos iqtisodiy ko'rsatkichlar, xarajatlar turlari va ularning tasnifi, shuningdek xarajatlarni optimallashtirish usullari ko'rib chiqadi, muallif ishlab chiqarish jarayonidagi o'zgaruvchan va o'zgarmas xarajatlarni qanday ajratish va ularni tahlil qilishni batafsil tushuntiradi" [3].

Iqtisodchi olim R.T.Tursunovning "Dorivor o'simliklarni yetishtirishdagi xarajatlar va ularni optimallashtirish usullari" maqolasi dorivor o'simliklar yetishtirishdagi xarajatlarni kamaytirish va boshqarish usullariga bag'ishlangan. Muallif "...ishlab chiqarishda samaradorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va sifatni nazorat qilish bo'yicha tavsiyalar beradi. Maqolada ishlab chiqarish jarayonida uchraydigan xarajatlarning har bir turi uchun amaliy chora-tadbirlar taklif etiladi" [4].

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO)ning 2017-yildagi "Medicinal plants and their role in food security and health" nomli hisobotida: "dorivor o'simliklarning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati va ularni yetishtirish bilan bog'liq xarajatlar tahlil qilingan. Hisobotda dorivor o'simliklarni yetishtirish uchun zarur bo'lgan moddiy va mehnat resurslari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, mahsulotlarning bozorda raqobatbardoshligini oshirish uchun xarajatlarni kamaytirish yo'llari muhokama qilingan" [5].

Tadqiqot usullari

Dorivor o'simliklar yetishtirish xarajatlarini hisobga olishning uslubiy jihatlar mavzusidagi ilmiy maqolani tayyorlashda iqtisodiy kuzatish, taqqoslash usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Dorivor o'simliklar qishloq xo'jaligida yuqori rentabellikka ega bo'lgan tarmoqlardan biridir. Ularning yetishtirilishi nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishga ham hissa qo'shadi. Masalan, O'zbekistonda dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar ko'lamini kengaytirishga oid chora-tadbirlar ishlab chiqilgan [1].

Dorivor o'simliklar yetishtiruvchi korxonalarda xarajatlarni hisoblashda asosiy elementlar quyidagilar hisoblanadi. Bevosita xarajatlar: urug'lik va ko'chatlar: dorivor o'simliklar urug'lik va ko'chatlar orqali ko'paytiriladi. Ularning narxi va sifatiga qarab xarajatlar o'zgaradi; o'g'itlar va pestitsidlar: o'simliklarning sog'lom o'sishi uchun zarur bo'lgan o'g'itlar va pestitsidlar xarajatlari hisobga olinadi; mehnat xarajatlari: yetishtirish jarayonida ishlatiladigan mehnat resurslari, shu jumladan ishchilarning maoshi va ijtimoiy to'lovlar. Bevosita bo'lmagan xarajatlar: yer maydoni ijarasi yoki mulk soliqlari: dorivor o'simliklar uchun ajratilgan yer maydonining ijarasi yoki mol-mulk soliqlari; texnika va uskunalar amortizatsiyasi: yetishtirish jarayonida ishlatiladigan texnika va uskunalarining amortizatsiyasi; suv ta'minoti va energiya xarajatlari: irrigatsiya tizimlari va energiya manbalaridan foydalanish xarajatlari. Boshqa xarajatlar: marketing va sotuv: mahsulotlarni bozorga chiqarish, reklama va sotuv tarmog'ini tashkil etish xarajatlari; boshqaruv va ma'muriyat: yetishtirish jarayonini boshqarish va ma'muriy xarajatlar.

Dorivor o'simliklar yetishtiruvchi korxonalarda quyidagi xarajatlarni hisoblash usullaridan foydalanish mumkin.

To'liq xarajat usuli: ushbu usulda barcha bevosita va bevosita bo'lmagan xarajatlar hisobga olinadi. Bu usul orqali mahsulotning to'liq o'z qiymati aniqlanadi.

O'zgaruvchan xarajatlar usuli: bu usulda faqat ishlab chiqarish jarayonida o'zgaradigan xarajatlar hisobga olinadi. Mahsulotning o'zgaruvchan xarajatlari aniqlanadi.

Rentabellik tahlili: mahsulotning rentabelligini aniqlash uchun xarajatlar va daromadlar o'rtasidagi farq tahlil qilinadi. Bu orqali ishlab chiqarish samaradorligi baholanadi.

Dorivor o'simliklar yetishtirishda xarajatlarni hisoblash uchun quyidagi usullar foydalanilishi maqsadga muvofiq bo'ladi: *to'liq xarajat usuli:* barcha ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish; *o'zgaruvchan xarajatlar usuli:* o'zgaruvchan xarajatlarni hisobga olish va doimiy xarajatlarni alohida ko'rsatish; *marjinal xarajatlar usuli:* qo'shimcha ishlab chiqarish birligining xarajatlarini hisoblash.

Dorivor o'simliklar xarajatlarni tahlil qilish va boshqarish uchun quyidagi usullar qo'llanilishi lozim: *xarajatlar markazlari tahlili:* xarajatlar markazlarini aniqlash va ularning samaradorligini baholash; *xarajatlar hajmi tahlili:* xarajatlar hajmini o'rganish va ularni kamaytirish yo'llarini izlash; *xarajatlar rentabelligini hisoblash:* xarajatlarning rentabelligini aniqlash va samaradorligini baholash.

Xulosa

Dorivor o'simliklarni yetishtirish xarajatlarini to'g'ri hisoblash ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Har bir xarajat turi alohida tahlil qilinishi va umumiy xarajatlar bilan solishtirilishi zarur. Bu orqali rentabellikni oshirish va resurslardan samarali foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayev, M.A. (2019). *Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi*. Toshkent: Qishloq xo'jaligi nashriyoti.
2. Islomov, S.R., & Karimov, T.J. (2020). "Dorivor o'simliklarni parvarishlash va agrotexnika asoslari." *Qishloq xo'jaligi ilmiy jurnali*, 4 (2), 45-53.
3. Nurmatov, O. (2018). *Qishloq xo'jaligida iqtisodiy hisob-kitoblar*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. Tursunov, R.T. (2021). "Dorivor o'simliklarni yetishtirishdagi xarajatlar va ularni optimallashtirish usullari." *O'zbekiston qishloq xo'jaligi ilmiy tahlillari*, 15 (1), 75-84.
5. FAO (2017). Medicinal plants and their role in food security and health. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

